

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.161.2'42:821.161.0

DOI 10.35433/philology.1 (104).2025.82-92

ТРОПИ ЯК СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ФУНКЦІЙ МОВИ

Г. Г. Асмаковська*, Н. М. Шарманова**

У статті розглянуто тропи як мовностилістичні засоби, основне призначення яких полягає в досягненні відповідного виражально-зображального ефекту, реалізованого в таких категоріях, як образність, виразність, естетичність мови. Сучасна мовна рецепція художнього тексту представляє науковий інтерес у плані вивчення тропейних засобів мови в дискурсивному та лінгвокультурному аспектах. Такий підхід передбачає дослідження тексту з позиції реалізації функцій мови, структурної характеристики тропів, за допомогою яких формуються образні, емоційно-оцінні особливості поетичних і прозових творів, а відтак дає уявлення про естетико-когнітивний епіцентр внутрішнього світу людини.

Вочевидь, осмислення структурно-семантичних і функційно-стилістичних параметрів художніх ресурсів мови є запорукою для репрезентації світогляду сучасного українського соціуму, відображення сьогочасних уподобань носія мови, споживача літературного продукту, що в глобальному вимірі дає змогу з'ясувати естетико-культурні вектори розвитку суспільства загалом, рівень його художньо-естетичної свідомості.

У такому аспекті варто розглядати мову не лише і як засіб спілкування, і як інструмент мислетворення, інтелектуального та естетичного освоєння світу. У сучасних дискурсивних практиках, зокрема в художньому дискурсі, крізь призму мовних засобів інтерпретовано особливі когнітивні механізми та структури людської свідомості, а також естетичні смаки мовної особистості автора й читача. З'ясовано, що специфіка індивідуально-образного сприйняття дійсності неодмінно впливає на актуалізацію експресивно-виражальних засобів, необхідних для втілення авторського задуму як лінгвалізацію соціальної рецепції.

Антропоцентризм тропейних засобів розкриває когнітивно-прагматичну сутність мови як вектор пізнання картини світу, соціальних інтеракцій і домінант. Дослідження тропів крізь призму пізнавальної інтенції лінгвоносія та задоволення його естетичних потреб дає змогу не тільки виробити уявлення про художню репрезентацію знань про світ, відображену

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
(Криворізький державний педагогічний університет),
gannaglebivna@kdpu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1494-2536

** кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
(Криворізький державний педагогічний університет),
nmsharm@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4820-3619

в ментальному лексиконі людини, але й передбачає вивчення тих чи тих естетичних запитів і смаків суспільства.

Ключові слова: троп, естетична функція, когнітивна функція, експресія, дискурс, мовна рецепція, лінгвостилістика.

TROPES AS STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING THE AESTHETIC AND COGNITIVE LANGUAGE FUNCTIONS

Asmakovska G. H., Sharmanova N. M.

The article deals with tropes as linguistic and stylistic means, the main purpose of which is to achieve the appropriate expressive and figurative effect, realised in such categories as imagery, expressiveness, aesthetics of language. The modern linguistic reception of the tropic system of a literary text is of scientific interest in terms of studying the tropic means of language in the discursive and linguistic-cultural aspects. Such an approach involves the organisation of a literary text, its subsystems, structural characteristics of tropes, which form the figurative, emotional and evaluative features of poetic and prose works, and thus gives an idea of the aesthetic and cognitive epicentre of the human inner world.

Obviously, understanding the structural, semantic, functional and stylistic parameters of the artistic language resources is the key to representing the worldview of contemporary Ukrainian authors whose works reflect the current preferences of the native speaker, the consumer of the literary product, which in the global dimension makes it possible to find out the aesthetic and cultural vectors of the development of society as a whole, the level of its artistic and aesthetic consciousness.

In this aspect, language should be viewed not only as a communication tool, but also as a means of thought formation, intellectual and aesthetic development of the world. In modern discursive practices, in particular in literary discourse, special cognitive mechanisms and structures of human consciousness, as well as aesthetic tastes of the linguistic personality of the author and reader are interpreted through the prism of linguistic means. It has been found that the features of the individual and imaginative reality perception inevitably affect the actualisation of explicative and expressive means necessary for the author's intention to be realised as a linguisticization of social reception.

The anthropocentricity of tropic means reveals the cognitive and pragmatic essence of language as a vector of cognition of the world picture, social interactions and dominants. The study of tropes through the prism of the cognitive intention of the speaker and the satisfaction of his/her aesthetic needs allows not only to form an idea of the artistic representation of knowledge about the world reflected in the mental lexicon of a person, but also involves the study of certain aesthetic demands and tastes of society.

Keywords: trope, aesthetic function, cognitive function, expression, discourse, linguistic reception, linguistic stylistics.

Постановка наукової проблеми. У сучасних філологічних працях значний акцент зроблено на питаннях мовної особистості, художньої мовотворчості, ідіостилю певного митця, зважаючи зокрема й на його роль у становленні й розвитку літературної мови загалом і поетичної мови зокрема. Закономірно, що автори художніх текстів послуговуються словом як засобом створення словесних образів, передачі асоціативного мислення й відтворення художнього світу персонажів, подій, вражень, переконань тощо. З-поміж

різних інструментів продукування образу в художньому дискурсі особливе значення надають стилістичним тропам і фігурам, аналіз яких дає змогу не лише відстежити особливості творчої майстерні письменника чи письменниці, але й більш ґрунтовно та скрупульозно декодувати художньо-образний зміст аналізованих творів, естетичні смаки автора, його філософсько-світоглядні, культурно-ідеологічні та соціальні вподобання.

Антропоцентризм наукової парадигми орієнтує сьогочасного

дослідника на унікальність кожного лінгвоносія, беручи до уваги його власний мовний багаж, досвід спілкування, обсяг активного словника, стиль мовлення, уміння комбінувати мовні засоби, осмислювати й репрезентувати буття через свою систему мовних знаків. До таких специфічних лінгвоструктур зараховуємо й тропеїчні засоби, які продукує майстер слова в художньому дискурсі і тим самим створює єдину стилістичну систему, транслює власну творчу манеру письма, розкриває мовну картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені стверджують, що особливості індивідуально-образного розуміння дійсності неодмінно впливають на принципи добору експресивно-виражальних засобів, необхідних для втілення авторського задуму, тому на новітньому етапі розвитку мовознавства актуальним залишається вивчення образно-художніх засобів мови крізь призму ідіолекту митців, у якому засвідчено естетико-когнітивний рівень осмислення дійсності.

Тропеїчну систему художнього тексту обрали об'єктом лінгвістичних пошуків С. Бирик, М. Братусь, В. Ващенко, І. Вихованець, О. Волковський, В. Калашник, А. Коваль, І. Кочан, А. Кравець, Л. Мацько, О. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Рожило, В. Русанівський, Т. Стретович та ін. В аспекті аналізу мовновиражальних ознак ідіостилю автора тропи розглянули у своїх працях М. Братусь, С. Єрмоленко, В. Красавіна, Н. Лисенко, О. Литвин, М. Підкамінна, А. Пустовіт, О. Сидоренко, Н. Сидяченко, Н. Сологуб, А. Ставицька, О. Таран та ін.

Незважаючи на значну кількість праць з окресленої проблематики, досі немає єдиного погляду на потрактування окремих понять, диференціацію цих стилістичних засобів у мовознавчій науці. Відкритим для лінгвістики залишаються й питання щодо процесів

декодування реципієнтом отриманої інформації й оцінку її у зв'язку з перцептивно-когнітивним, естетичним, морально-етичним досвідом людини, стереотипами поведінки, культурними цінностями, традиціями й звичаями окремого етносу загалом.

Мета дослідження – опис тропеїчної парадигми задля оприявлення естетичної та когнітивної функцій мови з позиції стилістики художнього дискурсу й естетизації мови. Основним пріоритетом у досягненні поставленої мети вважаємо декодування дискурсивно маркованих одиниць мови, і зокрема тропів, залежно від комунікативно-дискурсивної мети, когнітивних механізмів та структури людської свідомості, особливостей соціальної інтеракції.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Ураховуючи дефініційне наповнення поняття "дискурс", розуміємо під ним процес і результат вербалізованої ментальної (мисленнево-мовленневої) діяльності, що представляє синтез мовних, позалінгвальних (історико-культурних, соціальних, невербальних, психологічних та ін.) і пізнавальних чинників, визначених тематикою й умовами спілкування [2: 42–43]. У межах художнього дискурсу саме тропи забезпечують асоціативно-образну, естетичну й гедоністичну функції, стаючи основним елементом для текстотворення.

Тропіка репрезентує загальну мовознавчу проблематику з позиції категоризації світу, символізації та узуальності мовної норми. В академічній енциклопедії троп витлумачено з позиції лінгвостилістики як зворот, ґрунтований на слововживанні в непрямому, здебільшого переносному, значенні задля досягнення виразного зображального ефекту [17: 692–693]. У риторичі тропи спільно з фігурами мови становлять основу образно-виражальних засобів мови. Традиційно

до тропів зараховують такі стилістичні ресурси: алегорію, антифразис, антономазію, астеїзм, гіперболу, гру слів, дисфемізм, евфемізм, епітет, іронію, катахрезу, літоту, мейозис, метафору, метонімію, перифраз, порівняння, синекдоху, уособлення [17: 692–693].

У потрактуванні О. Селіванової троп визначено, як лінгвостилістичну фігуру, якій властиві образність, виразність і яка ґрунтована на синтезі традиційних уявлень й ситуативних представлень, що дає змогу мовцеві означати одні предмети, ознаки, явища крізь номінативне поле інших [16: 627]. Дослідниця акцентує на тому, що в процесі номінативного перенесення створюється новий образ, збагачений розширенням семантичного діапазону, який відображає активну когнітивну діяльність людського мозку з його функційною асиметрією обох півкуль, вибудовування асоціативних зв'язків за схожістю чи суміжністю. У свідомості мовносія семантичною основою тропів, крім зазначених когнітивних зв'язків, є і відношення протилежності, що встановлюються у свідомості під час відображення дійсності.

Аналіз довідкових джерел інформації, пов'язаних із літературною стилістикою, доповнюють мовознавчий ракурс досліджуваного питання. Наприклад, у курсі лекцій із літературознавства Д. Нитченко, окрім розуміння тропів як слів чи виразів, ужитих у переносному значенні, розглядає ці мовні засоби в контексті зіставлення певних подібних явищ. У такому разі риси одного явища глибше розкривають та виразніше демонструють риси іншого. Науковець наголошує, що тропи збагачують мову, підсилюють контекстуальні складники (ситуації, обставини, події). У концепції тропеїчної організації художнього дискурсу дослідник виокремлює прості (епітет, порівняння) і складні тропи (алегорія, гіпербола – за правописом автора, – іронія, літота, метафора, метонімія, синекдоха [12: 17]. Як

бачимо, класифікація є дискусійним питанням поетики тропів.

Варто зауважити, що термін "троп" виник у часи класичної римської риторики, і розроблення його проблематики тривало до майже середини ХХ ст., хоча значних кардинальних змін не зазнала, тому тривалий час вважалася консервативною частиною поетики, стилістики та риторики. Засвідчений у наявних українських посібниках, словниках, монографічних і дисертаційних працях підхід до класифікації мовностилістичних засобів, безперечно, було використано й удосконалено в працях сучасних науковців. На новітньому етапі відбулося формування прагматично орієнтованої парадигми в мовознавчій науці, що зумовило нові вектори у вивченні тропів як психологічно й когнітивно зумовленого семіотичного процесу, що є засобом текstopородження [16: 628].

Предметом нашого зацікавлення в межах запропонованої наукової розвідки є такі тропи, як епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола.

Оскільки мова – основний інструмент відображення суспільних тенденцій і соціальних інтенцій, у ній сфокусовано особливості національно-культурної спільноти. Тому стилістичні засоби мови дають змогу оптимально відображати загальні етнокультурні пріоритети. Особлива роль у цьому відведена епітету, який постає мовним знаком, що вербалізує атрибутику навколишнього світу та надає йому відповідної оцінки в різних експресивно-образних формах і художніх прийомах.

Епітет – це троп, що розкриває узагальнену оцінку предметів, явищ і процесів, виражену певною сукупністю переносних лексичних значень, що має високий аксіологічний потенціал і становить відкриту структурно-семантичну субпарадигму, зокрема: колористичні, густативні (смакові), тактильні, одоративні, акустичні, емотивні та ін.

Епітети-кольороназви, або колористичні епітети, презентують образно-художню оцінку довкілля за допомогою реальних кольорів, умовно кольірних найменувань, опосередкованих кольороназв і кольорів-синтезаторів, різною мірою насичених емоційно-оцінними означеннями з метафоричним чи символічним змістом. Наприклад: *Пташка знялася й перетворилася в маленьку **чорно-білу**, трохи видовжену пляму* [7: 121]; *До **чорних** списків відповідачів-заручників (їх ще називали **десятихатниками**) потрапили найпорядніші люди* [18: 70]; ***Чорна** яма дихнула на нього застояною прохолодою* [18: 88].

Сприйняття кольорової гами прийнято вважати одним з основних зорових відчуттів, а когнітивний механізм свідомості залучений до пошуку, вибору й визначення актуальних для особистості психоемоційних станів, рис характеру. Наприклад: *У той ваш **білий** і пухнастий диспансер. Усе. Дякую* [7: 139]; *Спочатку подумала, що він у жалобі, проте не мав жодної **чорної** стрічки на маринарці, і вона вирішила, що це просто у нього така вдача* [5: 36]. Як бачимо з наведених ілюстрацій, колористичний епітет у тексті виконує роль емоційно-оцінного художнього означення з метафоричним і символічним змістом.

Смислове навантаження цього різновиду епітетів відображає двопланову семіотичну категорію кольору, яка представляє спектр за допомогою конкретних кольорозначень (ахроматичних і хроматичних) і похідних вторинних кольороназв, їх інтегральні й диференційні риси, відтінки в кольірному дискурсивному просторі. Для вивчення когнітивного механізму конструювання ментального простору українців у зв'язку зі стійкими кольірними асоціаціями варто розглянути жовтий колір як близький до синього (чи блакитного). Наприклад: *Я... Бій одлунав, **жовто-сині** знамена... Затріпотіли на станції знов... Я справді знаю вірші Сосюри...*

[7: 57]. Жовтий колір у свідомості українців асоціюється із сонячним світлом, сонцем і його теплом, як-от: *Усе залито **яскраво-жовтим** сонячним промінням. На душі затишно, тихо і радісно!* [13: 69]. Окрім того, наявні й стійкі уявлення про жовтий як колір осені з усіма її атрибутами: *"Любов приходить восени", – раптом пригадала я фразу своєї давньої подруги, коли повз мене проплив у струмочку небесних сліз **жовтий, як сонце**, листочок платана* [13: 70].

Колірні маркери можуть входити й до титульних назв, як-от: ***Червоний прапор** тут краще було згорнути й сховатися, тож вони почали відходити вбік – до хутора Заяча Балка* [18: 53]. Отже, образна кольорна номінація, представлена в дискурсивній свідомості за допомогою актуалізованих знаків, формує синергію смислових домінант. Зокрема, червоний колір не позбавлений інших символічних нашарувань, оскільки тривалий час офіційним прапором СРСР було червоне полотнище, а також іншими червоними атрибутами радянської влади, і тому червоний прапор асоціювався зі знищенням української культури, традицій, релігії, паплюження історії, примусовою русифікацією і "червоним терором" загалом. На основі цього офіційного атрибуту, а саме його кольірної репрезентації у свідомості носіїв мови, а відтак й авторів, виникають образні уявлення про людей та явища, пов'язані з комуністичним устроєм, носіями його ідеалів, як-от: *Вони скидали на вози зброю, потім під погуки **червоних** командирів шикувалися лицем до столу, до **кумачевого** прапора <...>* [18: 80]; *В її жаб'ячих очах навіть з'явилася іскорка. Маленька, правда, не **червонозоряна**, а жовта* [7: 97]; *На конкурсі читців до дня пам'яті Леніна І вона здобула перше місце й отримала приз – книжку віршів і новенький **червоний** галстук* [18: 111].

Принагідно зауважимо, що в художньому дискурсі часто вживаними є й номінації червоноколірної палітри, які за своєю когнітивно-естетичною природою є асоціативними виявами психоемоційних акцентів особистості залежно від насиченості та відтінків кольорової гами. Наприклад: *Від такого нахабства ясно-бурякове обличчя цьоці доварювалось у власному соку до брунатно-бордового* [14: 8]. Саме такою строкатістю репрезентована смислопороджувальна дискурсивна синергія, зумовлена зовнішніми виявами фізіологічних станів та афективних реакцій людини, акцентом на її прикметних рисах, як-от кольоратив *рудий* на позначення досить прикметного волосся, що привертає до себе увагу: *Поруч сопіла на своєму ліжкові Сонька Кудрявченко, рудувата* дівчинка, батько якої вчив на заводі [7: 95]; *Маленька дівчинка з рудими* кісками задерла голову догори й почала ловити сніжинки язиком [3: 56].

Колористичні епітети функціонують у художніх тестах як певні акцентуатори, що посилюють чуттєво-уявний образ, сформований у свідомості лінгвоносія про якості певних предметів чи явищ. Наприклад: *Густе вино спогадів, спекотне довоєнне літо та солодко-терпкий смак багряних* суниць на губах [5: 19]; *Ірена високо підняла руки над головою, ще глибше вдихнути повітря, закинула голову вгору і глянула в простір багряного* неба над їхнім будинком [5: 19]; *Та й багряно-полум'яним* воно (кохання) *теж не було* [1: 17].

Описи природи, рослинності, яка уособлює життя в його силі й розвитку, є найпоширенішими в художньому дискурсі з кольороназвою зелений, а саме: *Місто ще несміливо вдягалось у зелені* шати [7: 31]; *Олеся ще не визріла, й доброта її не визріла, не доспіла, як рання ягода, як зелена слива, вже округла, трохи видовжена та зелено-молода* [7: 49]; *Шкода, що вона не могла бачити, як світ*

перетворився із суцільної сіро-зеленої маси на яскраво освітлений золотим сонцем атракціон [13: 79]. Створення кольорового зорового образу з позитивною домінантою, спільного для більшості носіїв національної мови, є знаковим для ментальної рецепції навколишнього світу крізь призму інтенцій молодості, краси, здоров'я, відродження, надії тощо.

Відтак колористичні епітети відтворюють ту соціокультурну дискурсивну інформацію про спектральне різноманіття навколишньої дійсності, зумовлену соціальними чи індивідуально-авторськими інтенціями та опосередковану в художньому тексті.

Одну з лексико-семантичних груп епітетів становлять ті, що безпосередньо сприймаються органами чуття, які називають емотивними, або "епітетами внутрішньопсихологічного сприймання" [9: 347]. У межах цієї категорії виокремлюємо одоративні (запахові), густативні (смакові), акустичні, тактильні та емотивні. Наприклад: *Вони завзято розмовляють між собою, сперечаються і кричать пронизливими* голосами [1: 48]; *Шум, важкі* кроки, й до кімнати заходять двоє незнайомих чоловіків. *Із зброєю в руках <...>* [7: 79]; *Інколи нам перепадали пиріжки із солодкою квасолею та маком, а коли щастило й на плястерка шинки із сиром* [14: 27]. Семантико-стилістичне вивчення смакових, запахових, тактильних епітетів подає декодування змісту, вираженого цим тропом, його смислового навантаження, що забезпечує естетичний, сутєсний чи когнітивний впливи на реципієнта.

Аналіз епітетних конструкцій цієї групи засвідчує здатність таких художніх засобів відтворювати місткі смисли смакових знань, процес сприйняття запаху й дотику, а також емоційні переживання, спричинені ними. Наприклад: *<...> а в повітрі біля кав'ярень та ресторацій витає запах чорної кави й солодкого шоколаду* [5: 79]; *Запах диму* змішувався із

запахом пилу, із запахом розсипаних прянощів, столітніх парфумів, індійського мила та прилежних вишневих наливко [15: 10]; *Сви́ря знайшов су́хі гале́ти, гри́з і кривився* [3: 241].

Узагальнюючи особливості реалізації епітетних структур у мовній канві художнього дискурсу, наголосимо, що, окрім когнітивно-естетичної функції, їм властива й посилена реалізація аксіологічної функції. Погоджуємося з думкою О. Мунтяна, який стверджує, що епітети окреслюють ціннісну складову національного світогляду та транслюють актуальні аксіологічні семи, умотивовані вимогами часу [11: 124].

У системі тропеїчних засобів художнього дискурсу важливо звернути увагу на порівняння, під яким у сучасній лінгвостилістиці розуміють такий зображально-виражальний засіб, процес утворення якого пов'язаний із репрезентацією осіб, предметів, явищ чи дій у такий спосіб, що основою для створення когнітивної моделі є найхарактерніші ознаки, властиві іншим [17: 507]. Задля вивчення цього тропа в аспекті лінгвокогнітивного напрямку варто зважати на власне мовленнєві умови формування порівняльної семантики, де вирішальну роль відіграють культурно-історичні, національні, соціальні, освітні та інші чинники, а також особистісні позиції автора, що становлять основу для створення образних паралелей [6: 159]. Скажімо, у процесі зіставлення традиційних смислів за принципом схожості чи суміжності можемо розглянути когнітивні механізми усвідомлення певних життєвих явищ у їх філософсько-естетичному сенсі: *Тільки волосся бі́ле-бі́ле, ні́би засипа́не сні́гом* [5: 15]; *Сивина, не́наче пеле́на прожитих ро́ків, відсві́тила срі́блом <...>* [5: 15]; *Роки промину́ли, ні́би го́йдалка: то вгору до неба, то донизу на са́місіньке дно* [5: 16]; *Роки висипа́лися, як пі́сок крі́зь па́льці* [5: 16].

Проаналізовані художні контексти засвідчують, що вирішальну роль у

реалізації компаративного змісту відіграють порівняльні конструкції з атрибутивними компонентами, які кваліфікують ознаку за кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю. Наприклад: *Кохання – сві́тло-лимонне, невловне, тепле і злегка терпке, як хороше вино* [13: 21]; *Щора́зу ця назва вигулькувала, як я́ма на доро́зі, смішила і водночас викликала непри́язнь* [4: 9].

У процесі аналізу текстових фрагментів як мікросхем освоєння екстралінгвальної дійсності, передачі складних ментальних процесів, психічного й емоційного освоєння світу визначаємо концептуальну роль метафори в дискурсивній практиці. У лінгвостилістиці метафору витлумачують як процес семантичного перенесення за подібністю між певними об'єктами під час відображення у свідомості лінгвоносія [17: 334]. Наприклад: *Небо невпинно ри́дало, немов хоті́ло змити з асфаль́ту зали́шки ба́биного лі́та* [13: 70]; *<...>, коли повз мене пропли́в у стру́мочку небесних слі́з жо́втий, як сонце, листочо́к платана* [13: 70]. Спостерігаємо процес переносу відповідної частини емпіричних знань про атмосферні та метеорологічні явища на ділянку об'єкта пізнання з породженням нового смислу й акцентування на емоційній складовій метафоричного новотвору.

У сучасному художньому дискурсі можемо розглядати метафору не лише як троп чи потужний риторичний прийом, а радше як важливий когнітивний агент, що допомагає організувати думки людини, відкриваючи простір нового досвіду, естетизувати відомі, часом надто буденні, реалії, персоніфікувати їх на основі суб'єктивних вражень, як-от: *Липню́ байду́же до бажа́нь люде́й. У пі́р ро́ку свої́ зако́ни* [5: 19]; *<...> прислу́халися до шелесту кро́ків ма́лої дівчи́нки й жі́нки, що йшла вже наполовину за обрі́єм* [7: 49]; *Звуки стаю́ть голо́снішими, мело́дія я́вно ллється з-під тка́нини, що вже*

починає ворухитися під долонями ілюзіоніста [1: 36]; Бюрко з документами я **лишила на десерт** [4: 9].

Узяті для аналізу метафори здатні репрезентувати чуттєві, емоційно насичені образи, подати їх у філософсько-емпіричному фокусі й тим самим опанувати отримані абстрактні концепти: З кожним перебути́м днем **життя невблаганно хилилося до краю**, і на це не було ради [5: 22]; У помешканні пані Ірени **час** уповільнився, **дихає історією** <...> [5: 22]; А мені подобалася ця шалена погрома, я азартно **множила хаос**, чхала від пилу, що здіймався у променях осіннього сонця <...> [4: 9].

Метонімію відповідно до сучасних мовознавчих теорій трактуємо як процес семантичної модифікації, за якого форму лінгвоодиниці або мовної категорії переносять з одного об'єкта на інший, зважаючи на їх суміжність (просторову, часову, атрибутивну, каузальну тощо) [17: 339]. Наприклад: *Гори паперів, стоси книжок і **глянцю**. Тобто в основному **глянець**, бо і наш журнал такий. А всі решта – конкуренти* [13: 69].

Мовні факти засвідчують, що породження й декодування метонімії – особливий динамічний когнітивний механізм репрезентації нових соціальних смислів, їх розуміння та сприйняття в типових ситуаціях, як-от: *Відома на **увесь Львів** вуличка нічим особливим не вирізняється* [13: 96]; *У помешканні пані Ірени час уповільнився, дихає історією і збивається з галасливого ритму майже мільйонного Львова* [5: 36]; *Було відчуття, що там, за вікнами агентства, держустанови, ха, теж народився інший Київ. Уже народився. Живе...* [7: 98]; *Київ нарешті належить їй – сповна, кинувши свою погорду до ніг провінціалки* [7: 98]. Пізнання відбувається в межах моделі "частина – частина", елементи якої модифікуються в когнітивну модель "місто–жителі". За аналогією виділяємо модель "геолокація–люди", де

просторова назва набуває сакрального для української нації змісту: *Посеред **Майдану, який не здається*** [7: 136]. Антропоцентричні світоглядні орієнтири окреслюють інші соціальні домінанти, за яких когнітивний агент представлений на основі протиставлення "істота–неістота": *Олеся поглянула: **Богдан-Ігор Антонич**, "Пісня про незнищенність матерії"* [7: 148].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив функціонування в сучасному художньому дискурсі синекдохи та гіперболи, однак частотність їх уживання значно менша. В енциклопедичному академічному виданні зафіксовано, що синекдоха є вербальним позначенням цілого через найменування його найбільш значущої частини [16: 538]. Наприклад: *Сьогодні в коробки полетить **половина гардероба**, крупи і стара консервація, мотлох у комірчині і на балконі – все безжальною рукою буде винесено на смітник* [4: 10]. На думку сучасних дослідників, синекдоха не зовсім вкладається в поняття власне лінгвістичного явища, адже номінує певний спосіб світопізнання, і, як наслідок, це дає змогу вербалізувати нові смисли. О. Мороз виокремлює так звану когнітивну синекдоху, що являє собою психокогнітивний процес, спроектований на концептуальні модифікації у формах людського мислення [10: 406].

Окремих коментарів потребують контексти, де ключовим виражальним засобом є гіпербола, змістове наповнення якої полягає в навісисному й усвідомленому перебільшенні інтенсивності вияву характерологічних ознак предметів і, відповідно, увиразнює зображення, надає йому переконливості [17: 96]. У проаналізованих мовних контекстах трапляються гіперболізовані структури за різними когнітивними схемами, у яких засвідчено суб'єктивно перебільшене сприйняття часових меж, індивідуальних фізіологічних та характерологічних рис: *Іноді їй навіть здається, що вона живе тут цілу*

вічність [5: 32]; Він не схожий на велетня, але коло нього так невимовно затишно, неначе він собою може затулити всі вітри світу [3: 51]; Хоч історій у Лілі було **на сім відер ля-ля** [7: 209]; **Столичною штучкою. Якій море по коліно** [7: 209]; локаційних ознак: Мар'яна знала бабусю лише весняно-літньою, оскільки взимку ніколи до неї не навідувалася – бабуся жила в далекому **селі, до якого сніги замітали всі дороги** [3: 51].

Отже, розуміємо, що розглянуті засоби тропіки ґрунтовано на складних психокогнітивних процесах декодування та профілювання особливої мовно-ментальної структури й механізмів інтерпретації знань, що дає змогу виразно презентувати естетичну та когнітивну функції мови.

Висновки та перспективи дослідження. Виконуючи роль соціально-культурних знаків, тропеїчні одиниці не лише зберігають мовну пам'ять про образну мотивованість значення, а й закріплюють базові знання носіїв національної мови, засвоюючи які комуніканти

усвідомлюють власну причетність до етносу, що пройшов у своєму формуванні різні історично-суспільні епохи. Відтак можуть бути кваліфіковані як маркери аксіологічної та емоційно-образної складової національної культури.

Тропи реалізують естетичну й когнітивну функції мови, підсилюють й увиразнюють емоційне забарвлення та оцінне навантаження художнього дискурсу. Процеси продукування й декодування тропіки уможливають складні когнітивні механізми, актуалізацію фантазійного елементу, гедоністичних і ціннісних домінант. Зокрема, когнітивно-естетичну площину тропіки окреслено комунікативно-прагматичними векторами, соціальними інтенціями, етноментальними процесами сприйняття світу. Тропеїчна парадигма сучасних дискурсивних практик потребує подальших наукових розвідок: перспективу вбачаємо в дослідженні механізмів побудови етнічного когнітивного простору різними видами тропів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович С. Фелікс Австрія: роман. Львів: Вид-во Старого Лева, 2022. 288 с.
 2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
 3. Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ: Брайт Букс, 2012. 168 с.
 4. Горіха Зерня Т. Шептуха. Київ: Видавництво "Білка", 2025. 368 с.
 5. Гурницька Н. Багряний колір вічності: роман. Харків: "Клуб Сімейного Дозвілля", 2022. 192 с.
 6. Кононенко В. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилу: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.
 7. Лис В. Країна гіркої ніжності: роман. Харків: КК "Клуб Сімейного Дозвілля", 2015. 368 с.
 8. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА "Пірадіда", 2011. 188 с.
 9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
 10. Мороз О. А. Когнітивна синекдоха через призму художнього тексту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 406–411.
 11. Мунтян О. Аксіологічна функція епітетних конструкцій в українському художньому дискурсі. *Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference "Global and Regional Aspects of Sustainable Development"*. 2023. № 173. Р. 122–124.
- URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conferenceproceeding/article/view/4470/4507>
(дата звернення: 25.02.2025).

12. Нитченко Д. Елементи теорії літератури і стилістики. Мельбурн: Ластівка, 1979. 137 с.
13. Нікалео Н. Черешні з коньяком: роман. Харків: КК "Клуб Сімейного Дозвілля", 2017. 192 с.
14. Осійчук О. Абрикосова книгарня: роман. Київ: Наш Формат, 2021. 240 с.
15. Оська С. Нічні купання в серпні. Львів: Вид-во Старого Лева, 2022. 272 с.
16. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
17. Українська мова: Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
18. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків: КК "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. 384 с.
19. Шкляр В. Тінь сови. Харків: КК "Клуб Сімейного Дозвілля", 2014. 304 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Andrukhovych, S. (2022). *Feliks Avstriia: roman* [Felix Austria: novel]. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva. 288 p. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2007). *Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii* [Glossary of intercultural communication terms]. Kyiv: Dovira. 205 p. [in Ukrainian].
3. Herbish, N. (2012). *Tepli istorii do kavy* [Warm coffee stories]. Kyiv: Brait Buks. 168 p. [in Ukrainian].
4. Horikha Zernia, T. (2025). *Sheptukha* [Whisperess]. Kyiv: Vydavnytstvo "Bilka". 368 p. [in Ukrainian].
5. Hurnytska, N. (2022). *Bahrianyi kolir vichnosti: roman* [The crimson color of eternity: novel]. Kharkiv: "Klub Simeinoho Dozvillia". 192 p. [in Ukrainian].
6. Kononenko, V. (2021). *Prahmatyka khudozhnogo tekstu: poshuky novostyliu: monohrafiia* [Pragmatics of the literary text: the search for a new style: monograph]. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. un-t im. Vasylia Stefanyka. 365 p. [in Ukrainian].
7. Lys, V. (2015). *Kraina hirkoi nizhnosti: roman* [The land of bitter tenderness: novel]. Kharkiv: КК "Клуб Сімейного Дозвілля". 368 p. [in Ukrainian].
8. Matios, M. (2011). *Solodka Darusia*. Lviv: LA "Piradmida". 188 p. [in Ukrainian].
9. Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., Matsko, O. M. (2003). *Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk* [Stylistics of the Ukrainian language: textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola. 462 p. [in Ukrainian].
10. Moroz, O. A. (2011). *Kohnityvna synekdochka cherez pryzmu khudozhnogo tekstu* [Cognitive synecdoche through the prism of a literary text]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Series 10: Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy. Iss.7. Pp. 406–411. [in Ukrainian].
11. Muntian, O. *Aksiologichna funktsiia epitetnykh konstruktsii v ukrainskomu khudozhnomu dyskursi* [Axiological function of epithet constructions in Ukrainian artistic discourse]. *Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference "Global and Regional Aspects of Sustainable Development"*. No. 173. P. 122–124. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conferenceproceeding/article/view/4470/4507> (reference date: 25.02.2025). [in Ukrainian].
12. Nytchenko, D. (1979). *Elementy teorii literatury i stylistyky* [Elements of literary theory and stylistics]. Melbourne: Lastivka. 137 p. [in Ukrainian].
13. Nikaleo, N. (2017). *Chereshni z koniakom: roman* [Cherries with cognac: novel]. Kharkiv: КК "Клуб Сімейного Дозвілля". 192 p. [in Ukrainian].
14. Osiichuk, O. (2021). *Abrykosova knyharnia: roman* [Apricot bookstore: novel]. Kyiv: Nash Format. 240 p. [in Ukrainian].
15. Oska, S. (2022). *Nichni kupannia v serpni* [Night swimming in august]. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva. 272 s. [in Ukrainian].
16. Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminologichna entsyklopediia* [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 p. [in Ukrainian].

17. *Ukrainska mova: Entsyklopediia* (2004). [Ukrainian language: Encyclopedia] / V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko eds. Kyiv: Ukr. entsykl. im. M. P. Bazhana. 824 p. [in Ukrainian].

18. Shkliar, V. (2011). *Zalyshenets. Chornyi Voron* [The Remnant. The Black Raven]. Kharkiv: KK "Klub Simeinoho Dozvillia". 384 p. [in Ukrainian].

19. Shkliar, V. (2014). *Tin sovy* [Owl's shadow]. Kharkiv: KK "Klub Simeinoho Dozvillia". 304 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 21.02.2025

Схвалено до друку: 23.04.2025